

Creative placemaking op het Berlijnplein: wie doen er mee?

Een onderzoek naar het proces van *creative placemaking* op het Berlijnplein en de actoren die hierbij betrokken zijn.

Foto: Bas van Setten in DUIC, 2019

Naam: Eline Kuijpers (6319300)

Begeleider: Dr. Liesbeth Groot Nibbelink

Studie: Liberal Arts and Sciences 2020-2021, blok 2

Inleverdatum: 29 januari 2021

Samenvatting

Op het Berlijnplein, gelegen in de Utrechtse wijk Leidsche Rijn, wordt er aan *creative placemaking* gedaan. Dit is een vorm van ruimtelijke planning waarbij meerdere partijen (inwoners, bedrijven, de gemeente) op een creatieve wijze een gebied vormgeven. In deze scriptie wordt onderzocht hoe dit vormgeven gebeurt, en welke partijen hierbij betrokken zijn. Er worden twee documenten geanalyseerd die deze vragen helpen beantwoorden: het Ontwikkelkader Berlijnplein en het RAUM Magazine. Bij de analyse wordt aandacht besteed aan de rol van elke partij binnen het proces, en de verhoudingen tussen de verschillende partijen - met de verhoudingen tussen de artiesten en de omwonenden van het plein. De belangrijkste auteurs zijn Andrew Zitcer, die een kritische blik op *creative placemaking* geeft, Anne Gadwa en Ann Markusen, die dit concept voor het eerst hebben geconceptualiseerd, Erin Toolis, die het concept van *critical placemaking* heeft bedacht, en Henri Lefebvre en zijn *spatial triad*. Er wordt geconcludeerd dat *creative placemaking* op het Berlijnplein plaatsvindt zoals deze methode ook is beschreven in theorie. Echter, de methode lijkt niet *critical* te zijn. Dat wil zeggen dat de rol van de omwoners van het plein niet groot lijkt te zijn in het proces van *placemaking*, en dat hun stem overstemd lijkt te worden door die van de 'creatieve makers' (de partijen die op het plein zijn gehuisvest). Er is maar beperkt ruimte voor de ervaringen met het Berlijnplein van de omwonenden in de geanalyseerde documenten, en de doelgroep lijkt vooral de *creative class* te zijn. Omdat dit onderzoek alleen representaties van hoe *creative placemaking* op het Berlijnplein plaatsvindt onderzoekt, wordt voor verder onderzoek aangeraden om te onderzoeken hoe *creative placemaking* daadwerkelijk plaatsvindt op het plein, en hoe *critical* deze strategie daadwerkelijk is. Hier is echter een andere onderzoeksmethode voor nodig.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Hoofdstuk 1: Inleiding	3
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	6
Creative placemaking	6
Critical placemaking	8
Het belang van de lived space	9
Hoofdstuk 3: Analyse	10
Analysemethode	10
Introductie documenten	11
Analysevragen	12
‘Get the whole system in the room’ – verschillende partijen op het Berlijnplein	13
De rol van ‘creatieven’ en ‘makers’ op het Berlijnplein	15
Wie komen er aan het woord?	17
Hoofdstuk 4: Conclusie	19
Bibliografie	22

Hoofdstuk 1: Inleiding

Waar tien jaar geleden nog weilanden, boerderijen en bouwterreinen lagen, ligt nu het Berlijnplein. Dit plein, gelegen tussen het Leidsche Rijn Centrum en de Stadsbaantunnel in de Utrechtse nieuwbouwwijk Leidsche Rijn, “nodigt iedereen uit om de toekomst van de stad mee te maken”.¹ De ontwikkeling van het Berlijnplein onderscheidt zich van andere projecten in Leidsche Rijn doordat er aan *creative placemaking* wordt gedaan. Dit is een ruimtelijke ontwikkelingsstrategie waarbij meerdere partijen (inwoners, bedrijven, de gemeente) op een creatieve wijze een gebied vormgeven. Dit kan bijvoorbeeld worden gedaan door co-creatie-sessies of interactieve kunstinstallaties. De strategie van *creative placemaking* is voor het eerst wetenschappelijk geïntroduceerd door Amerikaanse economen Ann Markusen en Anne Gadwa². In hun *white paper* werd het concept van *creative placemaking* uitgelegd en werden al bestaande vormen van *creative placemaking* geanalyseerd. Het concept van *creative placemaking* komt voort uit het bredere concept van *placemaking*. Dit is een vorm van ruimtelijke ontwikkeling waarbij wordt gestreefd naar het vormgeven van de openbare ruimte op een inclusieve manier. Zowel *creative placemaking* als *placemaking* hebben *community* (gemeenschap) en inclusieve beslissingsprocessen over de openbare ruimte hoog in het vaandel staan.

In 2016 ontstond ‘stadslab’ RAUM tijdens een co-creatie-sessie georganiseerd door de Gemeente Utrecht. RAUM kreeg een braakliggend terrein, dat later pas werd omgedoopt tot het Berlijnplein, toegewezen als plek om op een vernieuwende manier de openbare ruimte vorm te geven. Kort hierna werd besloten dit te doen volgens de strategie van *creative placemaking*. De taak die RAUM van de Gemeente Utrecht kreeg toegewezen nam zij serieus; in 2019 trok de nieuwe stichting meer dan 40.000 bezoekers. Deze kwamen onder andere voor exposities, talkshows, buurtborrels en ‘meemaakdiners’. Het merendeel van deze activiteiten had als doel mensen te laten nadenken over, of te laten participeren in, het vormgeven van de stad van de toekomst.³ Ondertussen staat RAUM niet meer alleen op het Berlijnplein; DePlaatsmaker heeft nu ook een stuk grond bemachtigd. Hierop huisvesten zij het Nieuw Utrechts Toneel, de Buurtwerkkamer en adviesbureau Jonge Honden.

In deze scriptie wordt onderzocht hoe al deze verschillende partijen op het Berlijnplein aan *creative placemaking* doen. Hierbij worden verschillende vragen

¹ “De Toekomst van de Stad,” Berlijnplein, bezocht op 29 januari 2021, <https://berlijnpleinutrecht.nl/de-toekomst-van-de-stad/>.

² Anne Gadwa en Ann Markusen, *Creative Placemaking*, (Washington, DC: National Endowment for the Arts, 2010).

³ RAUM, *RAUM Magazine*, (Utrecht, 2019).

opgeworpen die kenmerkend zijn voor het maatschappelijke en wetenschappelijke debat rondom *creative placemaking*, zoals: wie zijn de actoren die actief zijn in het proces? Werkt *creative placemaking* gentrificatie in de hand? Wat is de juiste rol van kunstenaars in het proces van *creative placemaking*? Dit zijn vragen die hun basis hebben in ideeën over sociale rechtvaardigheid en inclusiviteit, en die aantonen dat de strategie van *creative placemaking* niet apolitiek is. Juist door de vele partijen die betrokken zijn bij processen van *creative placemaking*, kan het verstrekkende sociaal-maatschappelijke invloeden hebben. Daarom zijn deze vragen ook relevant om te stellen aan het Berlijnplein. Immers; als er op het Berlijnplein de 'toekomst van de stad wordt gemaakt', wie maakt die toekomst dan, en wie niet?

Bovenstaande vraagstukken leggen de basis van waaruit *creative placemaking* op het Berlijnplein wordt onderzocht in deze scriptie. De onderzoeksvraag luidt: hoe wordt er aan *creative placemaking* gedaan op het Berlijnplein? Om deze vraag te beantwoorden zijn drie deelvragen geformuleerd:

- Hoe ziet het maatschappelijke en wetenschappelijke discours rondom *creative placemaking* en *critical placemaking* er uit?
- Wie zijn de actoren die actief zijn in het proces van *creative placemaking* op het Berlijnplein?
- Hoe 'critical' is *creative placemaking* op het Berlijnplein?

Het theoretisch kader beantwoordt de eerste deelvraag en geeft een overzicht van de achtergrond van *creative placemaking* en de belangrijkste eigenschappen van deze methode. Hier staan Andrew Zitcer en zijn artikel 'Making Up Creative Placemaking'⁴, en de auteurs Anne Gadwa en Ann Markusen, de theoretische grondleggers van het concept, centraal.⁵ In het theoretisch kader wordt ook ingegaan op *critical placemaking*, een vorm van *placemaking* getheoretiseerd door Erin Toolis. Deze theorie benadrukt het belang van inclusieve narratieven over een plek. De theorie is sterk verbonden aan het huidige wetenschappelijke en maatschappelijke debat over *placemaking*-methodes en de potentiële exclusieve werking hiervan - iets wat ook belangrijk is om te onderzoeken op het Berlijnplein. Tenslotte biedt het theoretisch kader meer achtergrond over hoe ruimte sociaal wordt geconstrueerd en hoe verschillende processen ruimte 'maken'. Dit wordt gedaan aan de hand van de ruimtelijke triade van Henri Lefebvre.⁶

⁴ Andrew Zitcer, "Making Up Creative Placemaking," *Journal of Planning Education and Research* 40, no. 3 (2020): 278-288.

⁵ Gadwa en Markusen, "Creative Placemaking".

⁶ Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Oxford: Blackwell, 1991), origineel uitgegeven in 1974.

In hoofdstuk 3 worden bovenstaande theorieën en concepten gebruikt om twee documenten te analyseren: het Ontwikkelkader Berlijnplein⁷ en het RAUM Magazine⁸. Het Ontwikkelkader Berlijnplein is in 2019 uitgegeven door de Gemeente Utrecht in samenwerking met 12N Urban Matters, en schetst hoe het Berlijnplein zich heeft ontwikkeld als plek waar de ‘toekomst van de stad’ wordt gemaakt, en hoe het plein zich komende jaren verder wil ontwikkelen rondom dit thema. Het RAUM Magazine is uitgegeven door RAUM en introduceert de methode van *creative placemaking* - hun manier van werken. Door deze documenten te analyseren wordt een poging gedaan om de tweede en derde deelvraag te beantwoorden. Zodoende wordt de rol van de verschillende partijen binnen het proces van *creative placemaking* onderzocht, en wordt onderzocht in hoeverre deze rollen overeenkomen met kernwaarden van *critical placemaking*, waarbij sociale rechtvaardigheid en inclusiviteit centraal staan.

Een belangrijke voetnoot die hierbij geplaatst moet worden, is dat dit onderzoek niet het gehele proces van *creative placemaking* op het Berlijnplein onderzoekt; uit analyse van bovenstaande documenten kunnen alleen uitspraken worden gedaan over hoe het proces in deze documenten wordt gerepresenteerd. Dat doet echter niet af aan de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek. Volgens Henri Lefebvre hebben representaties van een plek namelijk ‘echte’ gevolgen voor deze plek.⁹ Hoe het Berlijnplein in de documenten wordt gerepresenteerd, heeft dus ook effect op hoe mensen dit plein beleven, en uiteindelijk dus op het karakter van dit deel openbare ruimte. Daarnaast is inclusiviteit de laatste tijd een thema dat veel aandacht krijgt, onder andere bij de Gemeente Utrecht die een Agenda heeft genaamd ‘Utrecht voor iedereen toegankelijk’.¹⁰ In deze agenda wordt gestreefd naar fysieke en sociale inclusiviteit van de stad. Dit maakt het des belangrijker dat de inclusiviteit en openbaarheid van de openbare ruimte wordt gewaarborgd. Dit onderzoek hoopt hier een bijdrage aan te leveren.

⁷ Berlijnplein, *Ontwikkelkader Berlijnplein*, (Utrecht, 2020).

⁸ RAUM, *RAUM Magazine*, (Utrecht, 2019).

⁹ Lefebvre, *The Production of Space*, 37.

¹⁰ “Agenda 'Utrecht voor iedereen toegankelijk'”, Samenleven (Welzijn), Gemeente Utrecht, bezocht op 29 januari 2021, <https://www.utrecht.nl/zorg-en-onderwijs/samenleven-welzijn/utrecht-voor-iedereen/toegankelijk/agenda-utrecht-voor-iedereen-toegankelijk/>.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Creative placemaking

Het concept van *creative placemaking* komt voort uit het bredere concept van *placemaking*. De grondlegger van het concept van *placemaking* is de Amerikaanse stadsactiviste en journaliste Jane Jacobs. Zij was vanaf de jaren '60 actief in New York, en profileerde zich als tegenstander van Robert Moses. Jacobs was, in tegenstelling tot Moses, groot voorstander van *grassroots*- en gemeenschapsgerichte manieren van ruimtelijke planning. Door wijkbijeenkomsten te organiseren en letterlijk met de bewoners van haar wijk rond de tekentafel te gaan zitten, praktiseerde zij haar visies over ruimtelijke planning. Hierbij stond het belang van openbare ruimtes centraal - deze moesten volgens haar voor iedereen toegankelijk zijn, en geen eenduidige functie hebben. Jacobs pleitte daarom voor een *mixed use* van openbare ruimtes om levendigheid van een stad te waarborgen.¹¹ Uit Jacobs' manier van ruimtelijke planning met een centrale rol voor de gemeenschap, vloeide volgens Italiaans/Amerikaanse planologe Redaelli het concept van *placemaking* voort.¹² Dit is een manier van stedelijke ontwikkeling waarbij de bewoners van het gebied centraal staan. Zij worden als het ware gezien als 'experts' van het gebied waarin zij leven, en krijgen daarom een centrale rol bij besluitvormingsprocessen.

Uit het concept van *placemaking* is de ontwikkelstrategie van *creative placemaking* voortgekomen. *Creative placemaking* richt zich op ontwikkeling van een plek door gebruik te maken van creatieve methoden. Daarnaast wordt bij deze strategie doorgaans samengewerkt met partijen of personen die als 'creatief' worden beschouwd. *Creative placemaking* is voor het eerst formeel geconceptualiseerd in een *white paper* van Ann Markusen en Anne Gadwa genaamd *Creative Placemaking*. Dit *white paper* was gemaakt in opdracht van de Amerikaanse overheidsinstelling National Endowment for the Arts. Markusen en Gadwa hanteren de volgende definitie van *creative placemaking*: "In creative placemaking, partners from public, private, non-profit, and community sectors strategically shape the physical and social character of a neighborhood, town, city, or region around arts and cultural activities." (p. III). Zij leggen dus een sterke nadruk op samenwerkingen tussen een brede groep aan partijen. Dit zijn vaak de gemeente, bedrijven en de bewoners van het gebied. Waar *creative placemaking* verschilt van *placemaking* in het algemeen, is de nadruk op creativiteit. Hoewel

¹¹ Elissa Rosenberg, "Public and Private: Rereading Jane Jacobs," *Landscape Journal* 13, no 2 (1994): 139-144.

¹² Eleonora Redaelli, "Creative Placemaking and the NEA: Unpacking a Multi-Level Governance," *Policy Studies* 37, no. 4 (2016) :387–402.

Markusen en Gadwa *creative placemaking* in hun *white paper* paper als eersten formeel theoretiseerden, beargumenteert de Amerikaanse Andrew Zitcer in 'Making up Creative Placemaking' dat de strategie al langer bestaat, maar dat pas recentelijk het label '*creative placemaking*' aan al bestaande projecten wordt gehangen. Zitcer beweert: "It is a "made-up" category, christened from above by funders and experts to describe a set of practices that previously existed under a range of other names."¹³ Zitcer hanteert in zijn artikel een andere definitie van *creative placemaking* dan Gadwa en Markusen:

"Creative placemaking is when artists, arts organizations, and community development practitioners deliberately integrate arts and culture into community revitalization work—placing arts at the table with land-use, transportation, economic development, education, housing, infrastructure, and public safety strategies."¹⁴

Waar de definitie van Zitcer verschilt met die van Gadwa en Markusen, is dat *creative placemaking* volgens Zitcer wordt geïntegreerd in *community revitalization work*. Gadwa en Markusen geven de *community* een minder centrale plek in hun definitie. Ook lijkt kunst en cultuur bij Zitcer's definitie meer als een gelijkwaardig element tussen andere domeinen, -zoals transport en onderwijs- te bestaan, terwijl deze domeinen in Gadwa en Markusen's definitie niet genoemd worden. Waar beide definities echter in overeenkomen, is het belang van samenwerkingen tussen een diverse mix aan partijen. Met betrekking tot deze samenwerking geeft Zitcer aan dat er verwarring kan ontstaan over de rol van artiesten in het proces. Volgens hem wordt het in het discours van *creative placemaking* niet duidelijk of artiesten een leiders- planners- of andere rol moeten aannemen. Hij geeft een citaat van Sandra, een "arts advocate" die bij een *creative placemaking*-project is aangesloten en haar mening geeft over de rol van artiesten in het project¹⁵:

"When you talk about creative placemaking and artists being called upon to be a part of that, I really want to support efficacy and capacity building for artists. . . . You don't just go in and get hired and you leave and it's done. [...] They're not just hired help and then you know, they bounce."

In bovenstaand citaat geeft 'Sandra' een duidelijke visie op de rol van artiesten; ze moeten betrokken zijn bij de gemeenschap, en niet slechts voor korte periode bij een project aansluiten en dan weer vertrekken. Deze visie wordt ondersteund door Zitcer, die schrijft dat

¹³ Zitcer, "Making Up Creative Placemaking", 282.

¹⁴ Ibid, 278.

¹⁵ Ibid, 284

de betrokken partijen voor succesvolle *creative placemaking*-projecten constant moeten blijven.

Naast dat de rol van artiesten volgens Zitcer onduidelijk is, beargumenteert Gadwa dat *creative placemaking* in zijn geheel een *fuzzy concept* is, waarvan definities per partij verschillen. Ze stelt echter dat *creative placemaking* floreert dankzij, en niet ondanks, deze 'vage' definitie.¹⁶ Voor dit onderzoek wordt de definitie van *creative placemaking* van Zitcer gebruikt. Deze definitie is meer verankerd in het debat over *creative placemaking* door de nadruk op *community revitalization* en de plek van *creative placemaking* tussen andere sectoren, zoals onderwijs en vervoer. Door *community revitalization* in de definitie een centrale rol te geven, is deze definitie beter bestand tegen kritiek dat *creative placemaking* niet inclusief is, en daardoor meer verbonden aan het huidige debat.

Critical placemaking

Het Berlijnplein geldt als openbare ruimte - een ruimte die volgens Erin Toolis, de grondlegger van theorie over *critical placemaking*, steeds exclusiever en homogener wordt. Vanuit dit bezwaar, gecombineerd met kritiek op bestaande *placemaking*-methodes, is *critical placemaking* ontstaan.¹⁷ De stedelijk antropoloog Marina Peterson onderschrijft Toolis' notie dat de openbare ruimte steeds exclusiever wordt, en beschrijft hoe deze privatisering hand in hand gaat met neoliberaal overheidsbeleid. Volgens Peterson worden actoren die niet bij het "desired public" horen door privatisering van openbare ruimte steeds meer uit deze ruimte geweerd. Ze beschrijft dat dit gebeurt door zowel toenemende surveillance als door de fysieke inrichting van de ruimte.¹⁸ Toolis beweert dat *critical placemaking* dit proces van uitsluiting kan tegengaan, en verwijst met *critical placemaking* naar "efforts that attend to inequities and work to promote social justice by disrupting systems of domination and creating public places that are accessible and inclusive, plural, and participatory."¹⁹ Toolis bekritiseert andere *placemaking*-methoden op dat ze apolitiek en exclusief zijn, en citeert de Amerikaanse schrijver en activist Roberto Bedoya²⁰ die stelt dat "placemaking's "revitalization" efforts frequently focus on beautifying, cleaning, and regenerating public

¹⁶ Anne Gadwa Nicodemus. "Fuzzy vibrancy: Creative placemaking as ascendant US cultural policy," *Cultural Trends* 22, no. 3-4 (2013): 213-222.

¹⁷ Erin Toolis, "Theorizing critical placemaking as a tool for reclaiming public space," *American Journal of Community Psychology* 59, no. 1-2, (2017): 184-199.

¹⁸ Marina Peterson, "Patrolling the plaza: Privatized public space and the neoliberal state in downtown Los Angeles," *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development* 35, no. 4 (2006): 358.

¹⁹ Toolis, "Theorizing critical placemaking as a tool for reclaiming public space," 186.

²⁰ Roberto Bedoya, "Creative Placemaking and the Politics of Belonging and Dis-Belonging," *GIA Reader* 24, no. 1 (2019).

spaces for promoting development and attracting investment while neglecting considerations of economic and racial inequality.”²¹ Naast deze kritiek op *placemaking* in het algemeen, bekritiseert Toolis *creative placemaking* op een focus op de *creative class*, wat volgens haar kan leiden tot gentrificatie.²²

Critical placemaking heeft als kernassumptie dat alle ervaringen van iedereen, ongeacht leeftijd, afkomst of sociaal-economische status, moeten meetellen bij het vormen van een inclusieve openbare ruimte. Hierbij staat het concept van narratieven over ruimte centraal; dit zijn de verhalen en ideeën die over een plek bestaan. Deze narratieven ontstaan door sociale interactie, maar ook door fysieke objecten die in de ruimte staan — zoals een bord met “whites only” tijdens de Zuid-Afrikaanse Apartheid.²³ Toolis beargumenteert dat narratieven over een ruimte aan de ene kant kunnen leiden tot exclusie, delegitimatie en dehumanisatie van gemarginaliseerde groepen, maar aan de andere kant juist ook kunnen leiden tot het ‘herwinnen’ van de openbare ruimte voor openbaar gebruik. Dit herwinnen kan volgens Toolis door een narratief over ruimte te vormen waarin één ‘publiek’ niet de stem van andere ‘publieken’ domineert. Met het gebruik van de notie van een ‘publiek’ verwijst Toolis naar Nancy Fraser en haar concept van de *multiple of plural publics*. Fraser beargumenteert dat er in een democratie ruimte moet zijn voor meerdere *publics* die kunnen bijdragen aan een democratisch debat binnen de *public sphere*.²⁴ Bij *critical placemaking* moet er volgens Toolis ruimte zijn voor de veelstemmigheid van het *plural public*, waarbij narratieven over de geschiedenis en het heden van groepen die eerst overstemd werden, ruimte krijgen om gehoord te worden. De ‘ongehoorde’ worden door Fraser ook wel *counter-publics* genoemd.

Dit betekent dus dat volgens *critical placemaking* het ‘verhaal’ van de openbare ruimte moet worden verteld door een divers publiek om daadwerkelijk openbaar en inclusief te zijn. Hoe het ‘verhaal’ van het Berlijnplein wordt verteld, en door wie dit wordt gedaan, komt aan bod in de analyse in hoofdstuk 3.

Het belang van de *lived space*

Er zijn sterke overeenkomsten tussen hoe er bij *critical placemaking* wordt gedacht over het belang van persoonlijke ervaringen van mensen over een plek, en het concept van *lived space* van Lefebvre. In zijn boek *The Production of Space (1974)*²⁵ toont de Franse socioloog

²¹ Ibid, 186.

²² Ibid, 186.

²³ Toolis, “Theorizing critical placemaking as a tool for reclaiming public space,” 188.

²⁴ Nancy Fraser, “Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy.” *Social text* 25/26, (1990): 58.

²⁵ Lefebvre, *The Production of Space*.

en filosoof aan de hand van een ruimtelijke triade aan hoe ruimte wordt 'geproduceerd'. De triade bestaat uit een *perceived space*, *lived space*, en een *conceived space*. De *perceived space* behelst de 'concrete' facetten van de ruimte (de voetpaden, lantaarnpalen, bankjes, etcetera.) In de *perceived space* vindt de *spatial practice* plaats. Dit wijst op hoe mensen de ruimte gebruiken en zich bewegen in de ruimte. De *lived space*, ook wel *representational space* genoemd, is de ruimte die mensen 'leven' en beleven. Gebruikers van deze ruimte hebben ideeën en visies gebaseerd op eigen ervaringen over de ruimte. In de *lived space* wordt door mensen betekenis gegeven aan de ruimte. Tenslotte conceptualiseert Lefebvre de *conceived space*. In deze ruimte worden *representations of space* gemaakt. Dat betekent dat ruimte hier vooral 'bedacht' of gerepresenteerd wordt. Dit maakt de *conceived space* het domein van actoren zoals planners en filosofen, maar ook van niet-menselijke objecten zoals kaarten die ruimte 'vormgeven' of 'bedenken'.

Volgens Lefebvre valt het discours over ruimte binnen de *representations of space* (de *conceived space*). Deze *conceived space* domineert volgens Lefebvre de andere 'ruimtes'. Hij beargumenteert namelijk dat ruimte volgens hem vooral wordt gevormd wordt door hoe daarover wordt gedacht en gesproken door mensen die de autoriteit hebben om ruimte te beïnvloeden.²⁶ Lefebvre beargumenteert dat de *lived space* meer ruimte moet krijgen. Het is te beargumenteren dat dit ook de ruimte is die volgens theorie van *critical placemaking* meer aandacht moet krijgen. De *lived space* gaat over hoe mensen de ruimte 'leven' en de persoonlijke ervaringen die mensen hebben met de ruimte - dit hangt nauw samen met de narratieven die een gemeenschap over een plek vormen. Dit is precies datgene wat volgens Toolis²⁷ centraal moet staan bij projecten van *placemaking*. Dat maakt het dan ook belangrijk om te onderzoeken in hoeverre de deze *lived space* ruimte krijgt op het Berlijnplein. Dit wordt in de analyse gedaan door te onderzoeken wie er aan het woord komen in de onderzochte documenten, en in hoeverre er ruimte is voor persoonlijke ervaringen en verhalen van de gebruikers van het plein.

Hoofdstuk 3: Analyse

Analysemethode

In dit hoofdstuk wordt met behulp van het theoretisch kader een poging gedaan om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Dit wordt gedaan door twee documenten te analyseren:

²⁶ Lefebvre, *The Production of Space*, 39.

²⁷ Toolis, "Theorizing critical placemaking".

het Ontwikkelkader Berlijnplein²⁸ en het RAUM Magazine²⁹. Dit hoofdstuk begint met een introductie van deze documenten. Vervolgens wordt er aandacht besteed aan hoe de analyse is uitgevoerd en hoe theorie uit het theoretisch kader voor de analyse is ingezet. Vervolgens wordt de analyse uitgevoerd op basis van de belangrijkste theorieën; die van *creative placemaking* en *critical placemaking*. Aan het einde van het hoofdstuk volgt een conclusie van de bevindingen uit de analyse.

Introductie documenten

Het Ontwikkelkader Berlijnplein, getiteld 'De Toekomst van de Stad', is in januari 2020 gepubliceerd door ruimtelijk planningsbureau 12N Urban Matters in opdracht van de Gemeente Utrecht. Alle tekst is geschreven door Fulco Treffers van 12N Urban Matters. Het document is gemaakt in samenwerking met RAUM en De Plaatsmaker. Het Ontwikkelkader Berlijnplein telt 48 pagina's en beschrijft naar eigen zeggen "[...] de ontwikkelingen [van het plein] tot nu toe, de ambities voor de toekomst, voor wie Berlijnplein is bedoeld, met wie we gaan samenwerken, hoe het eruit gaat zien en de vernieuwende manier waarop we dat tot stand willen gaan brengen". In het document wordt de nadruk gelegd op de toekomst van het Berlijnplein - wellicht is dit om de investeerders die gezocht worden een beeld te geven van hoe het plein zich gaat ontwikkelen.³⁰ RAUM is een organisatie die sinds 2017 gevestigd is op het Berlijnplein, en beschrijft zichzelf als een 'stadslab'. Op de website van RAUM staat dat zij middels kunst en design vorm geven aan hun programma, hun terrein en maatschappelijke opgaven in de stad. Het gebouw van RAUM bestaat uit drie circulair opgebouwde houten containers, en daarbinnen is Wijkrestaurant Venster gevestigd. Naast RAUM heeft De Plaatsmaker aan het Ontwikkelkader Berlijnplein meegewerkt. De Plaatsmaker is een organisatie die ruimtes verhuurt aan creatieve ondernemingen. Net als RAUM is de Plaatsmaker eigenaar van een deel van de grond van het Berlijnplein. Deze grond verhuurt De Plaatsmaker vervolgens aan ontwerpbureau Goede Vrijdag, adviesbureau Jonge Honden, Buurtwerkkamer Hart voor Leidsche Rijn, en theatercollectief NUT. Al de partijen die op het plein zijn gehuisvest, worden in beide documenten 'makers' genoemd.

Naast het Ontwikkelkader Berlijnplein is het RAUM Magazine geanalyseerd. Dit magazine is uitgegeven door RAUM in juni 2020 en heeft als thema *creative placemaking* - de basis van de werkwijze van RAUM. In het magazine wordt de ruimtelijke ontwikkelstrategie van *creative placemaking* op meerdere manieren behandeld; de verschillende teksten in het

²⁸ Berlijnplein, *Ontwikkelkader Berlijnplein*, (Utrecht, 2020).

²⁹ RAUM. *RAUM Magazine*, (Utrecht, 2019).

³⁰ Berlijnplein, *Ontwikkelkader Berlijnplein*, 42.

magazine zijn onder meer gelabeld als ‘essay’, ‘portretten’, ‘achtergrond’, ‘opinie’, ‘reportage’, ‘pleidooi’ en ‘inspiratie’. In het magazine wordt onder andere ingegaan op waarom *creative placemaking* belangrijk is voor de ontwikkeling van de stad, wordt een beeld geschetst van de ‘makers’ van RAUM, is er een overzicht van de partners van RAUM en het Berlijnplein, en zijn er essays over de publieke ruimte. Het RAUM Magazine telt 52 pagina’s en is te vinden op de site van RAUM. Aan het magazine hebben meerdere auteurs gewerkt; de hoofdredactie is gedaan door mede-RAUM-oprichter Donica Buisman en journalist Nynke van Spiegel, en verder werkten er een groot aantal andere schrijvers aan het magazine mee. Dit zijn veelal wetenschappers verbonden aan de Universiteit Utrecht en onafhankelijke journalisten.

Het Ontwikkelkader Berlijnplein en het RAUM Magazine verschillen sterk in karakter en opzet. Waar het Ontwikkelkader vooral gericht lijkt te zijn op toekomstige investeerders en zakelijke partners, lijkt het RAUM Magazine zich te richten op bezoekers van het plein en bewoners van Leidsche Rijn en omstreken. Dat maakt het karakter van het RAUM Magazine speelser, minder compact in feitelijke informatie, en informeler. Er is gekozen om deze twee documenten te analyseren, omdat ze samen een relatief compleet beeld schetsen van hoe er op het Berlijnplein aan *creative placemaking* wordt gedaan. Ze geven een overzicht van de partijen die actief zijn op het plein, van de doelen en missie van het plein, en bieden achtergrond op de ontstaanswijze ervan; ze vullen elkaar dus aan. Naast deze twee documenten zijn er nu ook twee andere documenten beschikbaar die geanalyseerd konden worden: het Jaarverslag 2019³¹ van RAUM en het Meerjarenplan 2021-2024 RAUM³². Er is echter niet voor deze documenten gekozen, omdat het Jaarverslag grotendeels gericht was op de financiën van RAUM en weinig inhoudelijke informatie gaf, en het Meerjarenplan RAUM ten tijde van het doen van dit onderzoek nog niet gepubliceerd was.

Analysevragen

In deze analyse worden drie vragen aan de documenten gesteld. Deze vragen bepalen waar op is gelet bij het analyseren, en zijn dus de ‘lens’ waardoor de bronnen zijn bekeken. De drie vragen luiden:

1. Hoe blijkt uit de documenten welke verschillende partijen een rol spelen in het proces van *creative placemaking* op het Berlijnplein?

³¹ RAUM, *Jaarverslag RAUM*, (2019), bezocht op 29 januari 2021, <https://raumutrecht.nl/app/uploads/2020/06/gewaarmedkt-jaarverslag-2019-RAUM.pdf>.

³² Het meerjarenplan is privé gemaald, maar wordt waarschijnlijk in begin 2021 uitgegeven.

2. Hoe wordt de rol van ‘makers’ en ‘creatieven’ in het proces van *creative placemaking* in de documenten gerepresenteerd?
3. Wie vormen het narratief over het Berlijnplein in het Ontwikkelkader Berlijnplein en het RAUM Magazine?

De eerste analysevraag leunt sterk op theorie over *creative placemaking*, waarin het belang van verschillende partijen sterk naar voren komt. In deze analyse wordt geanalyseerd wie deze verschillende de partijen of ‘actoren’ op het Berlijnplein zijn. Dit schetst een beter beeld van hoe er op het Berlijnplein aan *creative placemaking* wordt gedaan, en biedt een basis van waaruit de tweede en derde deelvraag kunnen worden beantwoord. De tweede deelvraag analyseert hoe de rol van ‘creatieven’ wordt gerepresenteerd in de documenten. Dit is belangrijk om te onderzoeken, omdat dit meer kan vertellen over de verhoudingen tussen de verschillende partijen op het plein - in het bijzonder de verhouding tussen artiesten en omwonenden en bezoekers van het plein. Hierbij wordt geanalyseerd of de artiesten als het ware in dienst staan van de gemeenschap, of dat zij meer in afzondering hiervan ‘maken’. De derde analysevraag is gebaseerd op theorie over *critical placemaking*. In deze theorie spelen narratieven een grote rol, en wordt het belang van het vormen van een inclusief narratief over een plek benadrukt. Daarom is het relevant om te kijken wie in de documenten aan het woord komen (alleen de ‘makers’? Of ook de omwonenden en bezoekers van het plein?) en zo het narratief over het Berlijnplein mee helpen vormen.

‘Get the whole system in the room’ – verschillende partijen op het Berlijnplein

Voor dit deel van de analyse wordt de eerste analysevraag (welke verschillende partijen spelen een rol in het proces van *creative placemaking* op het Berlijnplein?) gebruikt om de documenten Ontwikkelkader Berlijnplein en RAUM Magazine te analyseren. Dit is volgens Gadwa en Nicodemus een ‘*fuzzy concept*’ waarvan interpretaties verschillen. Echter stellen zij dat een centraal aspect van *creative placemaking* cross-sectorale samenwerking is.³³

Deze filosofie van cross-sectorale samenwerking bij *creative placemaking* is terug te vinden in de geanalyseerde documenten. Zo staat er in de inleiding van het Ontwikkelkader Berlijnplein op pagina III: “De gemeente Utrecht gaat samen met RAUM, DePlaatsmaker en een groot aantal andere partijen de kavel aan het Berlijnplein de komende jaren stapsgewijs ontwikkelen tot een plek met een divers cultureel programma voor een breed publiek rond het thema ‘de toekomst van de stad’.” Uit deze quote blijkt dat er sprake is van een samenwerking tussen meerdere partijen, waarbij de nadruk ligt op de Gemeente Utrecht,

³³ Gadwa Nicodemus, “Fuzzy Vibrancy, Creative Placemaking as Ascendant U.S. Policy”.

RAUM, DePlaatsmaker en “een groot aantal andere partijen”. Hier sluit praktijk van *creative placemaking* dus goed aan bij de theorie van deze methode, waarin wordt gesteld dat er “alliances across public, commercial, non-profit, and community sectors” plaatsvinden.³⁴

Op pagina 38 in het Ontwikkelkader Berlijnplein, onder Hoofdstuk 9 ‘Samen maken we Berlijnplein: betrokkenheid is het sleutelwoord’ wordt een concreter voorbeeld gegeven van samenwerking tussen de verschillende partijen op het Berlijnplein. Zo staat er dat het Berlijnplein voortbouwt op de open houding van RAUM, waarbij “Kunstenaars, buurtbewoners, collega-instellingen, bedrijven, makers en financiers worden uitgenodigd om mee te denken over programma en over beleid.” Deze tekst wordt begeleid door een lijst met 11 activiteiten waarbij dit ‘meedenken’ van 2016 tot 2019 bij RAUM werd geïmplementeerd. Deze activiteiten hebben betrekking de gebiedsontwikkeling van het Berlijnplein. Zo waren er bijvoorbeeld “3 workshops met de Gemeente”, was er een “meedenksessie met werktafels”, vond er een “workshop met makers DePlaatsmaker” plaats en was er een “‘meemaakdiner’ met bewoners, makers en bedrijven”. Er wordt geen toelichting gegeven op bovenstaande activiteiten, maar uit de lijst blijkt wel dat er activiteiten worden georganiseerd voor en door diverse partijen.

Het belang van samenwerking tussen een diverse groep aan partijen wordt in het RAUM Magazine benadrukt in een essay op pagina 9. Het essay, genaamd ‘Lieve stad, toon eens je creatieve smoel’, is geschreven door Rinke Vreeke, programmamaker en mede-oprichter van RAUM. Het is een theoretisch essay, waarin wordt beargumenteerd dat *creative placemaking* kan zorgen voor een creatieve stad met een ‘eigen gezicht’. Vreeke schrijft dat *creative placemaking* is gebaseerd op “cross-sectorale samenwerking tussen belanghebbenden (overheid, bedrijven, bewoners, gebruikers, en creatieve organisaties)” en dat het tijd is om deze samenwerkingen “structureel af te dwingen”. Ondanks dat dit essay geschreven is door iemand uit de organisatie van RAUM, is het een theoretisch essay – er zit dus geen directe verwijzing naar de praktijk van *creative placemaking* op het Berlijnplein in. Omdat Vreeke echter wel één van de oprichters van RAUM is, blijkt uit bovenstaande deel wel dat de organisatie van RAUM actief zich bezighoudt het thema cross-sectorale samenwerkingen, en het belang hiervan erkent.

Concluderend blijkt dus uit de eerste analysevraag dat er in de documenten veel belang wordt gehecht aan samenwerkingen tussen een diverse mix aan partijen, en dat deze samenwerkingen in evenementen zoals “meemaakdiners” geïmplementeerd worden.

³⁴ Gadwa en Markussen, “Creative placemaking,” 22.

De rol van 'creatieven' en 'makers' op het Berlijnplein

Omdat dit onderzoek de vraag stelt of bij *creative placemaking* alle partijen die betrokken zijn wel gehoord worden, wordt eerst onderzocht hoe de rol van 'makers' en 'creatieven' wordt beschreven.

De partijen die op het Berlijnplein zijn gehuisvest, zoals het NUT, RAUM en Jonge Honden, worden in het Ontwikkelkader Berlijnplein en het RAUM Magazine vaak 'makers' genoemd; 67 keer in totaal. Het begrip 'makers' is dus een overkoepelende term die wordt gebruikt voor een diverse groep aan mensen en organisaties. De woorden 'kunstenaars', 'creatieven' en 'makers' worden afwisselend gebruikt, maar verwijzen in de teksten naar hetzelfde: de mensen die werken bij de organisaties op het Berlijnplein. Zo staat er bijvoorbeeld in het voorwoord van het RAUM Magazine, geschreven door RAUM-oprichter Donica Buisman: "Samen met de makers ontdekken we de mogelijkheden voor dit gebied. Zij geven vorm aan alle ideeën die er zijn via installaties, culturele programma's en creatieve projecten. Daarmee spelen zij een zeer belangrijke rol in het proces." Ook uit het volgende fragment uit de samenvatting van het Ontwikkelkader op pagina 7 lijkt met 'makers' te worden verwezen naar de partijen die zijn gehuisvest op het plein: "RAUM en DePlaatsmaker zijn de pioniers in dit gebied. Zij leggen de basis. Vanaf 2019 krijgt een gevarieerde mix aan organisaties hier stap voor stap een plek. Makers gaan aan de slag in werkruimtes die op deze plek voor hen worden gebouwd en er vinden allerlei presentaties en evenementen plaats van RAUM en andere programmerende partijen."

Het feit dat er vaak het woord 'makers' wordt gebruikt om naar een diverse groep aan partijen met verschillende achtergronden te verwijzen wordt door Zitcer, die naar Hacking verwijst, 'making up people' genoemd.³⁵ Zitcer stelt dat 'making up people' veel gebeurt bij *creative placemaking* – het label '*creative placemaker*' wordt gehangen aan partijen die voorheen niet direct onder dit label zouden vallen. Op deze manier worden op het Berlijnplein ook makers 'gemaakt'; partijen die voorheen niet direct als creatief zouden worden bestempeld, zoals de Buurtwerkkamer en adviesbureau Jonge Honden, worden in de geanalyseerde teksten beschreven als 'makers' of 'creatief'. Dit kan volgens Zitcer te maken hebben met dat *creative placemaking*-partijen strategisch 'hippe' woorden kiezen om in aanmerking te komen voor fondsen gericht op *creative placemaking*.³⁶ Dit is waarschijnlijk niet direct toepasbaar op het Berlijnplein omdat de organisatie hiervan niet afhankelijk is van

³⁵ Zitcer, "Making up Creative Placemaking," 282.

³⁶ Ibid, 283

fondsen. Het gebruik van ‘makers’ of ‘creatieven’ kan echter wel als strategisch doel hebben dat het Berlijnplein wordt gezien als ‘creatief’ en ‘cultureel’.

Nu is ingegaan op het gebruik van het woord ‘makers’, zal worden gekeken naar wat de rollen van de ‘makers’ op het Berlijnplein zijn in het proces van *creative placemaking*. Dit leidt naar de samenvatting van het Ontwikkelkader Berlijnplein waarin wordt beschreven hoe er op het Berlijnplein invulling wordt gegeven aan het thema ‘de toekomst van de stad’. Hier komt een specifieke rol naar voren voor de makers; er wordt geschreven dat eindgebruikers en publiek zo goed mogelijk worden betrokken bij programma, ontwerp, realisatie en beheer, en dat ‘makers’ vervolgens aan de slag gaan “om het thema tastbaar te maken.” De makers worden hier gepresenteerd als de uitvoerders van de ideeën die door (onder andere) het publiek en eindgebruikers geopperd worden. Deze rol voor ‘makers’ wordt in het Ontwikkelkader nagenoeg op dezelfde manier herhaald, maar deze keer met de benamingen ‘kunstenaars’ en ‘ontwerpers’, en een nuanceverschil met betrekking tot de rol van deze groep. Dit gebeurt in Hoofdstuk 1 ‘De toekomst van de stad’, waarin wordt uitgelegd hoe de partijen zich bezighouden met dit overkoepelende thema:

“De partijen op Berlijnplein gaan aan de slag met dit thema [de toekomst van de stad] en de vragen die het thema oproept. Ieder reflecteert hierop vanuit een eigen invalshoek en met verschillende middelen, zoals kunstexposities, voorstellingen, debat, ontwerpend onderzoek, concerten, journalistieke producten etc. Kunstenaars en ontwerpers kunnen het thema tastbaar en voelbaar maken.”

Waar bovenstaande quote vooral verschilt van de daarvoor gegeven parafrase, is dat in de parafrase de makers lijken te reageren op de ideeën van de eindgebruikers van het plein en het publiek; hier nemen ze dus een overwegend reactieve rol aan. Echter, in de quote lijken de ‘makers’ een meer proactieve rol aan te nemen; zij gaan aan de slag met het thema ‘de toekomst van de stad’ en kunnen dit onderwerp tastbaar en voelbaar maken. Andrew Zitcer merkt in zijn artikel ‘Making up Creative placemaking’ op dat de rol van artiesten bij *creative placemaking*-projecten vaker onduidelijk is: “[...] there is confusion about the role of the various stakeholders, especially artists, in creative placemaking processes. Are artists the leads of a project, or do they serve the community development or public safety interests?”³⁷ Uit de rollen voor artiesten die hierboven zijn beschreven, lijken de artiesten beide rollen die door Zitcer worden genoemd aan te nemen.

³⁷ Zitcer, “Making up Creative Placemaking,” 286.

In het RAUM Magazine wordt echter wel een specifieke rol voor artiesten bij *creative placemaking*-processen gegeven. Peter Pelzer, docent aan de universiteit Utrecht, pleit hier in een essay voor ‘*skin in the hood*’ van artiesten die betrokken zijn bij *creative placemaking*; op het Berlijnplein zijn dit dus de ‘makers’. Met *skin in the hood* verwijst hij naar het idee dat het de taak is van artiesten om zich te begeven tussen de leden van de gemeenschap waarvoor en waarin zij werken. Op deze manier, betoogt Pelzer, worden degenen die beslissingen maken ook daadwerkelijk zelf geraakt door deze beslissingen. Hoewel Pelzer niet direct verwijst naar de praktijk van *creative placemaking* op het Berlijnplein in het essay -het essay is meer theoretisch- zegt het feit dat dit essay in het RAUM Magazine wordt gepubliceerd wel wat over de visie die RAUM wil uitdragen met betrekking tot de rol van artiesten bij *creative placemaking*. Dat is namelijk dat de artiesten een sterke verbintenis met de locatie en de omwonenden van het Berlijnplein moeten hebben. Hoe Pelzer schrijft over *skin in the hood* en de betrokken rol voor artiesten die hierbij hoort, verhoudt zich niet direct tot de bovenstaande quote uit Hoofdstuk 1 van het Ontwikkelkader; in de quote wordt geen melding gedaan van de gemeenschap of omwonenden van het plein. Dit gebeurt wel in de parafraze uit de samenvatting van het Ontwikkelkader, waarin artiesten lijken te reageren op wensen van publiek en eindgebruikers. Hieruit blijkt een lichte inconsistentie in hoe de rol van de ‘makers’ in de documenten wordt gepresenteerd - een inconsistentie die ook bij andere *placemaking*-projecten is geobserveerd door Zitcer.

Wie komen er aan het woord?

Dit deel van de analyse heeft aandacht voor de vraag wie het narratief over het Berlijnplein in het Ontwikkelkader Berlijnplein en het RAUM Magazine vormen. Er wordt gekeken naar wie er aan het woord komen in de geanalyseerde documenten, en hoeveel ruimte er is voor hun ervaringen met het plein. Omdat in dit onderzoek wordt onderzocht hoe ‘*critical*’ *creative placemaking* op het Berlijnplein is, is dit belangrijk om te analyseren. Immers: als blijkt dat alleen de organisatie of de ‘makers’ aan het woord komen, waar blijven dan de stemmen van de omwonenden van het plein - stemmen die volgens Toolis niet ongehoord mogen blijven?

Het RAUM Magazine is onderverdeeld in 12 hoofdstukken. 4 van deze 12 hoofdstukken zijn hoofdzakelijk theoretisch - hier komen wetenschappers en curatoren van RAUM aan het woord om hun visie op *creative placemaking* of de rol van de openbare ruimte te geven. Deze theoretische stukken zijn: het essay ‘Lieve stad, toon eens je creatieve smoel’ van Rinke Vreeke, ‘(Ver)maak de stad’ van curator Michel de Wilde, ‘Skin in the hood’, van Peter Pelzer, en het opiniestuk ‘De stad als huiskamer’ van Irina van Aalst, Ilse van Liempt en Mieke Kox. Deze stukken tekst zijn vooral theoretisch van aard en verwijzen niet direct naar

het Berlijnplein. Ter illustratie: in 'De Stad als Huiskamer' (op pagina 24) wordt ingegaan op het belang van de openbare ruimte voor "betekenisvolle ontmoetingen" tussen een diverse groep aan mensen. Maar, zo vragen de auteurs zich af, "hoe zorg je er voor dat iedereen zich er welkom voelt?" Net als de andere stukken, is dit stuk dus theoretisch van aard, en is het geschreven door auteurs met een bepaalde autoriteit. Zo zijn van Aalst, van Liempt, Kox en Pelzer verbonden aan de Universiteit Utrecht, is de Wilde de curator van RAUM en is Vreeke programmamaker en mede-oprichter van RAUM. Deze teksten doen denken aan de *representations of space* van Lefebvre zoals deze is beschreven in het Theoretisch Kader. Ruimte wordt in deze teksten namelijk vooral van bovenaf uitgedacht; het is het terrein van theoretici. De *lived space* die verwijst naar hoe mensen de ruimte van het Berlijnplein (be)leven, komt niet aan bod.

Er is meer ruimte voor hoe mensen de ruimte daadwerkelijk beleven in de portretten van de 'makers' en de 'buurtbewoners' die op respectievelijk pagina 14 en pagina 28 in het RAUM Magazine worden geschetst. Vanaf pagina 14 komen 4 makers van RAUM aan bod. De 'makers' die worden gepresenteerd hebben allemaal een tijd geresideerd in het 'makershuis' dat op het terrein van RAUM staat. In de portretten van de 'makers' komen zij zelf aan het woord in de vorm van een interview, waarbij de schrijver van de tekst aanvullende achtergrondinformatie geeft. Alle vier de stukken gaan over hoe de 'makers' hun werk op het Berlijnplein (hebben) ervaren, en aan wat voor project ze in die tijd werkten. Zo vertelt collectief Orizzontale op pagina 15: "Toen wij in 2017 het makers in residence-programma deden, was RAUM niet meer dan een kale bouwgrond. Hoewel we ervaring hadden met werken op plekken in transitie, gingen we voor Urbanauts [het kunstproject waar ze aan werkten] een stap verder in onze research: we sliepen en leefden daar waar we ook werkten." In de andere drie portretten van de makers vertellen zij ook over hun ervaring met 'maken' op het Berlijnplein, en over de kunstwerken of installaties die hierbij zijn ontstaan.

Ook de buurtbewoners komen in het RAUM Magazine aan het woord op pagina 28. Begeleid door een portret, delen vijf buurtbewoners hun ervaring met RAUM en het Berlijnplein. Alle vijf zetten zich volgens de schrijfster van dit hoofdstuk, journaliste Wieneke van Koppen, actief in voor "levendigheid en leefbaarheid [van het plein]." Sylvia de Jager van 59, die oorspronkelijk uit volkswijk Lombok komt, deelt op pagina 34 onder haar portret: "Ik heb wel het idee dat er veel gezinnen komen, yuppen, mensen met een goede opleiding en veel buitenlandse mensen. Niet veel mensen uit een volkswijk. Dat is ook wel prettig hoor. Ik voel me er thuis en loop er makkelijk binnen." Ook beschrijft buurtbewoner Tamer Alalloush van 33 hoe hij via een Leiderschap in Cultuur-cursus RAUM leerde kennen. Daarna is hij vaak bij RAUM gekomen voor "een drankje met vrienden of een ijsje met mijn dochters in de

zomer.” Hij vertelt: “Mensen van alle leeftijden en leefstijlen komen op RAUM af, omdat het echt een open ruimte is. In de toekomst wil ik hier nog vaak komen met vrienden of familie.” Naast de portretten van Tamer en Sylvia worden er nog 3 andere buurtbewoners geportretteerd. De ervaringen met RAUM zijn net zo divers als de geportretteerden; Tamer vertelt over zijn geschiedenis als Syrische vluchteling en dat hij graag naar het Berlijnplein komt voor de uitkijktoren van RAUM, Laureen vertelt hoe haar ervaring in Nederland verschilt met die in de Verenigde Staten en dat ze graag bij Venster komt, en de sporter Tulek vertelt hoe hij graag op de hangmat bij RAUM hangt. De ervaringen komen overeen in dat alle geportretteerden actief meedenken over het programma van het Berlijnplein - de geportretteerden zijn dus geen willekeurige omwonenden van het plein, en de selectie van geportretteerden.

Uit het feit dat het RAUM Magazine vijf portretten van Buurtbewoners en vier portretten van ‘makers’ schetst, blijkt dat er in het magazine ook ruimte is voor de persoonlijke ervaringen van de bewoners rondom het plein. Deze ruimte is er in het Ontwikkelkader niet. Hier is alle tekst geschreven door Fulco Treffers van stedenbouwkundige organisatie 12N Urban Matters. Treffers is, samen met 11 anderen, onderdeel van ‘Team Berlijnplein’. In het Ontwikkelkader Berlijnplein is het narratief dat over het Berlijnplein wordt neergezet dus afkomstig van één man. Het narratief over RAUM en het Berlijnplein is inclusiever in het RAUM Magazine. Hier is meer ruimte voor de *lived space* door persoonlijke ervaringen van omwonenden ruimte te geven. Zoals echter in de conclusie zal worden beargumenteerd, maakt deze inclusie van bewoners het ‘verhaal’ van het Berlijnplein niet direct *critical*.

Hoofdstuk 4: Conclusie

Uitgaande van de geanalyseerde documenten, lijkt er op het Berlijnplein aan *creative placemaking* te worden gedaan zoals deze methode ook in theorie is beschreven; er wordt samengewerkt door een diverse mix aan partijen en er is sprake van cross-sectorale samenwerking rondom kunst en cultuur. Of er echter ook sprake is van *critical placemaking*, valt te betwisten. Volgens Toolis moet er bij *critical placemaking* ruimte zijn voor een veelvoud aan stemmen van verschillende *publics*, en moet iedereen de ruimte krijgen om zijn of haar verhaal over een plek te delen. In het RAUM Magazine komen er veel verschillende partijen aan het woord, maar dit zijn vooral mensen met een bepaalde autoriteit die geen directe verbinding lijken te hebben met de wijk, zoals wetenschappers en journalisten. Er worden echter ook buurtbewoners geportretteerd. Deze buurtbewoners zijn divers in leeftijd,

interesses, en culturele achtergrond en vertellen over hun ervaring met het Berlijnplein. Hier is dus wat ruimte voor de *lived space* van verschillende *publics*. De geportretteerden zijn echter nog geen dwarsdoorsnede van de omwonenden van het Berlijnplein; zij zijn geportretteerd omdat ze actieve betrokkenen zijn. Dit zijn dus zeer waarschijnlijk niet de gemiddelde buurtbewoners, wiens ervaringen volgens Toolis ook gehoord moeten worden.

Deze ‘gemiddelde’ buurtbewoners lijken ook niet centraal te staan in het doel van *creative placemaking* op het Berlijnplein. Het doel van het Berlijnplein lijkt sterker verbonden te zijn met het overkoepelende thema ‘de toekomst van de stad maken’ dan met het bouwen van een sterke gemeenschap. Uit de documenten blijkt dat er wel gestreefd wordt naar het betrekken van ‘eindgebruikers en bezoekers’ bij het vormgeven van het programma en de ruimtelijke inrichting van het plein, maar hier lijken deze groepen niet op gelijke voet te staan met de ‘makers’ op het Berlijnplein - een groep die veel aandacht krijgt in de documenten.

Hoewel er wel aandacht is voor de *lived space* (de ervaringen van mensen, hoe mensen de ruimte ‘beleven’) in het Ontwikkelkader Berlijnplein en het RAUM Magazine, valt te beargumenteren dat de documenten nog steeds binnen de *representations of space* (het discours over ruimte, hoe ruimte wordt ‘bedacht’ en gerepresenteerd) vallen. Ze zijn namelijk slechts een representatie van hoe er op het Berlijnplein aan *creative placemaking* wordt gedaan; het is een geconstrueerd beeld van het proces, gemaakt door grotendeels dezelfde mensen als de mensen die het proces leiden. De documenten zijn als het ware het uithangbord voor het plein, en op deze manier moet er ook naar gekeken worden. Dit maakt het bijvoorbeeld vanzelfsprekend dat *creative placemaking* in het Ontwikkelkader Berlijnplein en het RAUM Magazine wordt gerepresenteerd alsof ‘the whole system in the room’ is - dit sluit aan bij het ideaal van inclusiviteit en diversiteit. Dit zijn thema’s die, onder andere bij de opdrachtgever Gemeente Utrecht, hoog op de agenda staan, en centraal staan bij methodes van *creative placemaking*.

Of het echter ook daadwerkelijk lukt om ‘the whole system in the room’ te krijgen, valt te betwisten. Een veelgehoorde kritiek op *creative placemaking* is dat het exclusie en gentrificatie in de hand kan werken door haar focus op creatieve methoden. Op deze manier zou het mensen uitsluiten die niet ‘creatief’ zijn of geen aansluiting voelen bij het discours dat wordt gebruikt. De organisaties van het Berlijnplein en van RAUM lijken zich bewust te zijn van deze kritiek. Zo krijgen wetenschappers en journalisten in het RAUM Magazine ook ruimte om zich over deze kwestie te buigen in essays en opiniestukken. Er wordt hier echter niet benoemd hoe inclusief het *daadwerkelijke* proces van *creative placemaking* op het Berlijnplein is. Hier kan dit onderzoek op basis van de uitgevoerde analyse ook geen uitspraken over doen. Dit is interessant voor vervolgonderzoek, waarin zou kunnen worden

onderzocht hoe inclusief de strategie van *creative placemaking* op het Berlijnplein is, en of het discours van creativiteit invloed heeft op wie er allemaal meedoen in dit proces.

Wat voor lezers van dit onderzoek wellicht niet duidelijk is geworden, is de verhouding tussen de organisatie van het Berlijnplein en de organisatie van RAUM. Deze organisaties lijken door elkaar te lopen; wellicht komt dit doordat het Berlijnplein als het ware is ontstaan uit RAUM. Hoe deze organisaties daadwerkelijk werken, kan ook onderzocht worden in vervolgonderzoek.

Dit onderzoek heeft geprobeerd antwoord te geven op de vraag hoe er aan *creative placemaking* op het Berlijnplein wordt gedaan. Er kan worden geconcludeerd dat de manier waarop *creative placemaking* wordt gerepresenteerd, doet vermoeden dat er een groot aantal partijen bij het proces betrokken zijn. Het doel 'de toekomst van de stad maken' lijkt hierbij centraal te staan, en 'makers' krijgen een belangrijke rol bij het verwezenlijken van dit doel. De rol van de omwonenden van het plein lijkt minder groot; zij worden vooral gerepresenteerd als een groep die input kunnen geven aan artiesten, en een meer 'ontvangende' en passieve rol hebben. Het vormen van een sterke gemeenschap onder de omwonenden staat niet direct centraal. Daarom kan geconcludeerd worden dat er wel aan *creative placemaking* wordt gedaan, maar dat dit proces niet per se ook *critical* is. Dit komt onder andere door een sterke nadruk op de *creative class*, namelijk de 'makers', in het proces.

Bibliografie

- Bedoya, Roberto. "Placemaking and the Politics of Belonging and Dis-Belonging." *GIA Reader* 24, no. 1 (2019). Bezocht op 29 januari 2020. <http://www.giarts.org/article/placemaking-and-politics-belonging-and-dis-belonging>.
- Berlijnplein. "De toekomst van de stad." Bezocht op 29 januari 2021, <https://berlijnpleinutrecht.nl/de-toekomst-van-de-stad/>.
- Fraser, Nancy. "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy." *Social Text*, no. 25/26 (1990): 56-80.
- Gadwa Nicodemus, Anne en Markusen, Ann. *Creative Placemaking*. Washington, DC: National Endowment for the Arts, 2010.
- Gadwa Nicodemus, Anne. "Fuzzy vibrancy: Creative placemaking as ascendant US cultural policy." *Cultural Trends* 22, no. 3-4 (2013): 213-222.
- Gemeente Utrecht. "Agenda 'Utrecht voor iedereen toegankelijk'". Samenleven (Welzijn). Bezocht op 29 januari 2021. <https://www.utrecht.nl/zorg-en-onderwijs/samenleven-welzijn/utrecht-voor-iedereen/toegankelijk/agenda-utrecht-voor-iedereen-toegankelijk/>.
- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell, 1991.
- RAUM. *RAUM Magazine*. Utrecht, 2019. Bezocht op 29 januari 2021. https://issuu.com/raumutrecht/docs/raum_magazine_online_versie_lo.
- RAUM. *Jaarverslag RAUM*. Utrecht, 2019. Bezocht op 29 januari 2021. <https://raumutrecht.nl/app/uploads/2020/06/gewaarmerkt-jaarverslag-2019-RAUM.pdf>.
- Redaelli, Eleonora. "Creative placemaking and the NEA: unpacking a multi-level governance." *Policy Studies* 37, no. 4 (2016): 387-402.
- Rosenberg, Elissa. "Public and private: Rereading Jane Jacobs." *Landscape Journal* 13, no. 2 (1994): 139-144.
- Berlijnplein. *Ontwikkeldkader Berlijnplein*. Utrecht, 2020. Bezocht op 29 januari 2021. <https://raumutrecht.nl/app/uploads/2020/01/Onwikkeldkader-Berlijnplein.pdf>.
- Peterson, Marina. "Patrolling The Plaza: Privatized Public Space And The Neoliberal State In Downtown Los Angeles." *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development* 35, no. 4 (2006): 355-86.
- Toolis, Erin E. "Theorizing critical placemaking as a tool for reclaiming public space." *American Journal of Community Psychology* 59, no. 1-2 (2017): 184-199.

Zitcer, Andrew. "Making up creative placemaking." *Journal of Planning Education and Research* 40, no. 3 (2020): 278-288.

VERKLARING KENNISNEMING REGELS M.B.T. PLAGIAAT

Fraude en plagiaat

Wetenschappelijke integriteit vormt de basis van het academisch bedrijf. De Universiteit Utrecht vat iedere vorm van wetenschappelijke misleiding daarom op als een zeer ernstig vergrijp. De Universiteit Utrecht verwacht dat elke student de normen en waarden inzake wetenschappelijke integriteit kent en in acht neemt.

De belangrijkste vormen van misleiding die deze integriteit aantasten zijn fraude en plagiaat. Plagiaat is het overnemen van andermans werk zonder behoorlijke verwijzing en is een vorm van fraude. Hieronder volgt nadere uitleg wat er onder fraude en plagiaat wordt verstaan en een aantal concrete voorbeelden daarvan. Let wel: dit is geen uitputtende lijst!

Bij constatering van fraude of plagiaat kan de examencommissie van de opleiding sancties opleggen. De sterkste sanctie die de examencommissie kan opleggen is het indienen van een verzoek aan het College van Bestuur om een student van de opleiding te laten verwijderen.

Plagiaat

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk. Je moet altijd nauwkeurig aangeven aan wie ideeën en inzichten zijn ontleend, en voortdurend bedacht zijn op het verschil tussen citeren, parafraseren en plagiëren. Niet alleen bij het gebruik van gedrukte bronnen, maar zeker ook bij het gebruik van informatie die van het internet wordt gehaald, dien je zorgvuldig te werk te gaan bij het vermelden van de informatiebronnen.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het parafraseren van bovengenoemde teksten zonder (deugdelijke) verwijzing: parafrasen moeten als zodanig gemarkeerd zijn (door de tekst uitdrukkelijk te verbinden met de oorspronkelijke auteur in tekst of noot), zodat niet de indruk wordt gewekt dat het gaat om eigen gedachtengoed van de student;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het zonder bronvermelding opnieuw inleveren van eerder door de student gemaakt eigen werk en dit laten doorgaan voor in het kader van de cursus vervaardigd oorspronkelijk werk, tenzij dit in de cursus of door de docent uitdrukkelijk is toegestaan;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplichtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

De plagiaatregels gelden ook voor concepten van papers of (hoofdstukken van) scripties die voor feedback aan een docent worden toegezonden, voorzover de mogelijkheid voor het insturen van concepten en het krijgen van feedback in de cursushandleiding of scriptieregeling is vermeld.

In de Onderwijs- en Examenregeling (artikel 5.15) is vastgelegd wat de formele gang van zaken is als er een vermoeden van fraude/plagiaat is, en welke sancties er opgelegd kunnen worden.

Onwetendheid is geen excuus. Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. De Universiteit Utrecht gaat ervan uit dat je weet wat fraude en plagiaat zijn. Van haar kant zorgt de Universiteit Utrecht ervoor dat je zo vroeg mogelijk in je opleiding de principes van wetenschapsbeoefening bijgebracht krijgt en op de hoogte wordt gebracht van wat de instelling als fraude en plagiaat beschouwt, zodat je weet aan welke normen je je moeten houden.

Hierbij verklaar ik bovenstaande tekst gelezen en begrepen te hebben.

Naam: **Eline Kuijpers**

Studentnummer: **6319300**

Datum en handtekening:

12 februari 2021

Dit formulier lever je bij je begeleider in als je start met je bacheloreindwerkstuk of je master scriptie.

Het niet indienen of ondertekenen van het formulier betekent overigens niet dat er geen sancties kunnen worden genomen als blijkt dat er sprake is van plagiaat in het werkstuk.